

«οἱ νόμοι εἶναι διωρισμένοι διὰ τὴν εὐδαιμονίαν...» (=Νομ. Α 9 κ.ά.) καὶ στὸ ἄρθρ. 5, σελ. 42 γιὰ τὸ σπούδασμα «πρὸ πάντων τῆς τακτικῆς πολεμικῆς» (=Νομ. Α68, Α86 κ.ά.) καὶ γιὰ τὸ γυρισμὸ στὴ πατρίδα κάθε ξενιτεμένου (σελ. 42, ἄρθρ. 5=Νομ. Δ85κ.π.), ἐπίσης τὴ λέξη : τὸ εἶναι (σελ. 42=ἡ ὑπαρξή, τὴ βρίσκουμε καὶ στὴ Νομ. Α49 καὶ πολλές ἄλλες φορές βλ. Γλωσσάρι) καὶ τὸ γένος (μὲ τὴ σημασία τοῦ ἔθνους=nation, σελ. 42). Κι ἀπὸ τοὺς Θουρίους τοῦ Ρήγα ἔχει πάρει ιδέες, ὅλη λ.χ. ἡ Νομαρχία στὸ πολιτικὸ θεωρητικὸ της μέρος στηρίζεται στὸ στίχο τοῦ Ρήγα «ὁ νόμος νᾶναι πρῶτος καὶ μόνος ὁδηγός». Βασικὴ διαφορὰ ἀπὸ τὸ Ρήγα εἶναι τὸ πὼς ὁ συγγραφέας τῆς Νομ. βλέπει μόνο "Ἕλληνες κι αὐτοὺς καλεῖ σὲ ξεσηκωμό, ἐνῶ ὁ Ρήγας ἀνθρώπους σκλαβωμένους κάθε ἐθνικότητας καὶ θρησκείας «ἐπειδὴ ὅλοι πλάσματα Θεοῦ εἶναι Χριστιανοὶ καὶ Τοῦ ρκοι χωρὶς κανέναν ξεχωρισμὸ θρησκείας... (Πολίτευμα 29 πρόλ.) Κι ἀπὸ τὸ Νέο Ἀνάχαρσι τοῦ Ρήγα ἔχει πάρει γιὰ τοὺς ἀρχαίους, καὶ τ' ἄλλα τὰ βιβλία τ' ἄχει διαβάσει, καὶ ἀκολουθεῖ τὴν προτίμηση τοῦ Ρήγα γιὰ τὶς ἀναδιπλασιασμένες μετοχές (βλ. σελ. 279) καὶ τὶς μετοχές τοῦ τὶς δημοτικῆς, πού τὶς γράφει ὅπως ὁ Ρήγας πάντα μὲ—ωντας, καὶ τὰ εὐδαιμονιστικὰ ἐπίθετα σελ. 50 ἀπ' τὸ Σχολεῖον τῶν Ντ. Ἐραστῶν (αἰσθαντικῆ, γλυκύτατα, γλυκύτητα, (πολλές φορές), περιδιάβασι κλπ.). Εἶναι γνωστὸ πὼς στὰ ἔγγραφα τῆς ἀνάκρισης βρῆκαν ἓνα ἔργο τοῦ Ρήγα, τὴ «Δημοκρατικὴ Προπαιδεία», αὐτὸ θὰ εἶχε πιθανῶς ὑπ' ὄψη ὁ συγγραφέας τῆς Νομαρχίας, πού στὸ θεωρητικὸ της μέρος εἶναι μιὰ δημοκρατικὴ κατῆχηση.

Θυμίζω μερικὲς θέσεις ἀπ' τὸ Θούριο τοῦ Ρήγα, πού ἀποτελοῦν τὶς κυριώτερες θέσεις τῆς Νομαρχίας: α') 'Ο Νόμος νᾶναι πρῶτος καὶ μόνος ὁδηγός—καὶ τῆς πατρίδας ἓνας νᾶ γίνῃ ἀρχηγός (=Νομ. Α 21-25 κ.ά., καὶ Ε 47 ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸν ἐλευθερωτὴ—κυβερνήτη τῆς πατρίδας. β') ἡ ἀναρχία ὁμοιάζει τὴν σκλαβιά (=Νομ. Α14 κ.ά.). γ') σᾶς κράζει ἡ πατρίς σας, σᾶς θέλει, σᾶς πονεῖ—ζητεῖ τὴν συνδρομὴν σας μὲ μητρικὴ φωνή (=Νομ. Δ64, Δ82-84, ὅπου στὸ κράξιμο τῆς πατρίδας, βρίσκουμε καὶ τὴ λέξη «πονεῖ»). δ') κάλλιο γιὰ τὴν πατρίδα κανέναν νᾶ χαθῆ—ἢ νᾶ κρεμάσῃ φούντα γιὰ ξένον στὸ σπαθὶ (=Νομ. Δ95). ε') συμβούλους προκομμένους μὲ πατριωτισμὸν—νᾶ βάλωμεν εἰς ὅλα νᾶ δίδουν ὄρισμὸν (=Νομ. Δ88, Δ90 καὶ ἰδίως Δ91 ὅπου οἱ σύμβουλοι χαρακτηρίζονται «ἀληθεῖς φιλέλληνες, ἀνθρώποι προκομμένοι»). Καὶ τὸ ἀνάκλημα τῶν προγόνων, πού βρίσκουμε συχνὰ στὴ Νομαρχία, τὸ βάζει καὶ ὁ Ρήγας «καθὼς οἱ προγονοὶ μας ὤρμουσαν σὰ θηριὰ—γιὰ τὴν ἐλευθερία πηδοῦσαν στὴ φωτιά», καὶ γιὰ τὶς ἀγγαρεῖες καὶ τὰ δεινά: «δουλεύεις ὅλ' ἡμέρα εἰς ὅ,τι κι ἂν σοῦ πεῖ—κι αὐτὸς πασχίζει πάλι τὸ αἷμα σου νᾶ πιεῖ...». (=Νομ. Γ13α, Γ12-13 κ.ά.). 'Ο Ἀνώνυμος δὲν ἀναφέρει Πόλη καὶ Ἀγία Σοφία,

καὶ ἡ πολιτικὴ του γραμμὴ εἶναι πιὸ ρεαλιστικὴ καὶ καθαρὴ σχετικὰ μὲ τὴν βοήθεια τῶν ξένων, (βλ. Κ. Ἄμαντον Ἀνέκδ. Ἑγγρ. περὶ Ρήγα, πρβλ. καὶ Γ. Λαμπρινὸν Μορφές τοῦ Εἰκοσιένα³, σελ. 18 ὅτι ὁ Ρήγας «πελαγοδρόμησε σὲ ξενικὲς βοήθειες καὶ αὐτὸ τὸ παράθυρο ἤρθε κι ἔκλεισε ὁ Σκουφᾶς»), στηριγμένος στὶς θέσεις τῆς Νομαρχίας, ποὺ ἡ κατοπινὴ πεῖρα ἐπαλήθευσε γιὰ τοὺς Φιλικούς).

ΑΛΛΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΘΥΜΗΜΑΤΑ

Φιλιππίδης. Εἶναι γνωστὸ πὼς μέσα στὶς κάσες τοῦ Ρήγα ἡ αὐστριακὴ ἀνάκριση βρῆκε καὶ κατάγραψε τὴ «Νεωτερικὴ Γεωγραφία» τοῦ Δανιὴλ Φιλιππίδη, βγαλμένη στὰ 1791 (βλ. Βέην, ὁ.π.), ποὺ ὁ Ρήγας πολὺ τὴν τιμοῦσε καὶ τὴν πῆρε μαζί του γιὰ ὁδηγό. Στὸ βιβλίο αὐτὸ καὶ ξεχωριστὰ στὸ κεφάλαιο «Ἐπιτομὴ χρονολογικὴ καὶ ἱστορικὴ τῶν μεταβολῶν τῆς Ἑλλάδος» (σελ. 108-123) καὶ στὴ γεωγραφία της βρίσκουμε πολλὰ ἀναθυμήματα τῆς Νομαρχίας, πάντα στὸ πνεῦμα, ἰδίως ὡς πρὸς τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Φιλίππου (βλ. πρπ. σελ. 322) τὸ χαρακτηρισμὸ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, τὴν ἐπίδραση τοῦ κλίματος στὴ διαμόρφωση τοῦ πνεύματος τῶν ἀνθρώπων (σελ. 28 τῆς ἐπιτομῆς ἀνατ. τοῦ 1879), στὰ ἀνομήματα τῶν Τούρκων (σελ. 34), στὰ περὶ εὐνομίας (σελ. 34-35), στὸ φυσικὸ πλοῦτο τῆς Ἑλλάδας (σελ. 34), στὰ (σελ. 35), στὸ χαρακτηρισμὸ τῶν βουνῶν σελ. 36, γιὰ τὰ ἦθη τῶν Ἑλλήνων σελ. 40, γιὰ τὸ ὄνομα Ἑλληνες (σελ. 41-42, πρβλ. καὶ σελ. 319). Γράφοντας ὅμως δὲν εἶχε κοντά του τὸν Φιλιππίδη, ποὺ θὰ τὸν βοηθοῦσε νὰ διορθώσει μερικὲς λαθεμένες χρονολογίες (βλ. σελ. 313), ἔχει ὥστόσο καὶ στὶς γλωσσικὲς ἐκπαιδευτικὲς ιδέες καὶ στὸν ἀντιλογικωτατισμὸ του ἐμποτιστεῖ ἀπ' τὸ Φιλιππίδη.

Κοραῆς. Εἶναι πολὺ κοντὰ στὸν Κοραῆ καὶ ὑψώνει τὸ παράδειγμά του (Δ58). Ὁ συγγραφέας τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας βαθιὰ μελέτησε τὴν Ἀδελφικὴ Διδασκαλία τοῦ Κοραῆ (1798), τὸ Σάλπισμα Πολεμιστήριον (1800) καὶ τὸ Ὑπόμνημά του (1804). Ἀπ' αὐτὰ τὰ ἔργα βρίσκουμε πολλὰ ἀναθυμήματα στὴ Νομαρχία. Γιὰ τὸ πολίτευμα, ποὺ τὸ θέλει κι ὁ Κοραῆς νομαρχικὸ καὶ τὸ λέει μὲ περίφραση «δημοκρατικὴ ἰσονομία» = «ἐλευθερία φρόνιμος περιωρισμένη ἀπὸ μόνους τοὺς νόμους» καὶ διακηρύχνει (Ἀδελφ. Διδ.³ 61: «μόνον ἀσφαλὲς πολίτευμα εἶναι ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον οἱ νόμοι μόνοι δεσπόζουσι μὲ ἀπροσωπόληπτον ἰσότητα ἐπάνω εἰς ὅλους, καὶ ὅχι αἱ θελήσεις τῶν κατὰ μέρος πολιτῶν· εἰς τοιοῦτον μόνον πολίτευμα ἔχει χώραν ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία, ἡ ὁποία ἄλλο δὲν εἶναι πλὴν ἡ ἐξουσία, τὴν ὁποίαν ἔχει πᾶς ἕνας πολίτης νὰ πράττη ὅσα οἱ νόμοι δὲν ἐμποδίζουσι, ἢ γουν νὰ πράττη ὅχι ὅ,τι θέλει, ἀλλ' ὅ,τι ἠθέλησε, ὅποταν ἐνώθη μὲ τοὺς συμπολίτας του εἰς μίαν πολιτικὴν κοινωνίαν...») (=Νομ. Α8, Α32—33, Α21, Α148). Καὶ

«οἱ νόμοι ἄλλο δὲν εἶναι, πλὴν ἡ ὁμόφωνος καὶ κοινὴ γνώμη ἐνὸς λαοῦ, ἡ δὲ φωνὴ λαοῦ, φωνὴ θεοῦ (=Νομ. Α21: ὡσάν ὅπου ὅλοι ἀφιέρωσαν τὴν ἐλευθερίαν τοὺς εἰς τοὺς νόμους κλπ.). Καὶ γιὰ τὴν ἐλευθερίαν ('Αδελφ. Διδ. 59. Σάλπισμα² 8 τί δύναται νὰ κάμῃ τῆς ἐλευθερίας ὁ ἔρως, 'Αδελφ. Διδ. 53 ἐλευθερία καὶ ἀρετὴ ἀχώριστα: «πῶς ἠδύνατο νὰ πράξῃ τὴν ἀρετὴν ὁ ἄνθρωπος, ἂν δὲν ἦτο ἐλεύθερος;») καὶ Σάλπισμα² 13—14: ὁ δοῦλος οὔτ' ἀρετὴν, οὔτ' τιμὴν οὐδεμίαν δύναται γ' ἀποκτήσῃ... κτῆνος ἄλογον καὶ ὄχι ἄνθρωπος»). Ἐπίσης τὸ ἄγριο μαστίγωμα τῶν κοτζαμπάσηδων καὶ Φαναριωτῶν τῆς 'Αδελφ. Διδ. σελ. 20 καὶ ἰδίως τὸ τρομερὸ ξεσκέπασμα τοῦ ἱερατείου σελ. 49-50, ὅπου τοὺς ἀποκαλεῖ «λιμώττοντας λύκους» (=Νομ. Δ9) ποὺ περιέρχονται τὰς ἐπαρχίας διὰ νὰ ἀρπάξωσιν ἀνηλεῶς ἀπὸ τῶν πεινῶντων χριστιανῶν τὰ στόματα τὸν ὀλίγον ἐκεῖνον ἄρτον, τὸν ὅποιον καὶ αὐτὴ τῶν Τούρκων ἡ ἀπληστία ἐντρέπεται νὰ ἀρπάσῃ» (=Νομ. Γ22), καὶ ἡ γνώμη ὅτι οἱ «πλεονέκται» ρασοφόροι, «φοβοῦνται τὴν καταστροφὴν τῶν Τούρκων, ὡς ἰδίαν αὐτῶν καταστροφὴν καὶ τῶν Γραικῶν τὴν ἐλευθερίαν ὡς ἀπαρηγόρητον αὐτῶν δυστυχίαν» ('Αδελφ. Διδ. 50=Νομ. Δ43). Καὶ γιὰ τοὺς ἀφορισμοὺς καὶ ἐκβιασμοὺς τοῦ λαοῦ ἀπ' τοὺς κληρικοὺς ('Αδελφ. Διδ. 50—51=Νομ. Δ31κπ.) καὶ πῶς ἄρχοντες καὶ κλῆρος εἶναι συνεργοὶ τῶν Τούρκων ('Αδελφ. Διδ. 50—51=Νομ. Γ33).

Ὁ Κοραῆς καταγγέλλει τοὺς καλογέρους καὶ τοὺς κληρικοὺς, πῶς πωλοῦν «ἀνερευθριάστως καὶ μυστήρια καὶ εὐλογίας» καὶ κάνουν τοὺς ναοὺς «σπήλαια ληστῶν» (ὅλα αὐτὰ τὰ βρισκόμενα ἀναπτυγμένα στὴ Νομ. Δ31 κπ.). Ἐπίσης τὰ μαρτύρια τῶν ραγιαδῶν ('Αδελφ. Διδ. 59 - 60 = Νομ. Γ27) καὶ πῶς τοὺς μεταχειρίζονται οἱ τύραννοι «ὡς ἄλογα κτῆνη» ('Αδελφ. Διδ. 53κπ. Νομ. Δ21κπ.), καὶ γιὰ τὴν «βρωμερὰν σῆψιν τῆς τουρκικῆς παρανομίας» ('Αδελφ. Διδ. 20=Νομ. Ε38) καὶ γιὰ τὴν ἀξία καὶ ἀνάγκη ἐκμάθησης ἀπ' τοὺς Ἕλληνες τῆς τακτικῆς καὶ πολεμικῆς τέχνης (Σάλπισμα² 12 καὶ 17=Νομ. Ε11-12) καὶ γιὰ τὸ πῶς οἱ Τούρκοι εἶναι ἄνανδροι, δειλοὶ καὶ ἀπόλεμοι (Σάλπ. 14=Νομ. Γ18α, Δ36), καὶ γιὰ τὸ πῶς «διὰ τοὺς Τούρκους ὄνειδιζόμεθα καὶ καταφρονούμεθα ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους» (Σάλπ. 11=Νομ. Δ94¹⁴, Δ74α) καὶ γιὰ τοὺς Βυζαντινοὺς σάν Γραικορωμαίους συνεχιστὲς τῆς τυραννίας τῶν Ρωμαίων καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς αὐτοκράτορες «Ρωμαίους αὐτοκρ.» καὶ τὸ σκοτάδι (Σάλπ. 7=Νομ. Β33—36). Περισσότερα στοιχεῖα καὶ ἀναθυμήματα βρισκόμενα στὴ Νομαρχία ἀπὸ τὸ Ἰπόμνημα τοῦ Κοραῆ, γιὰ τὴν ἐμποροναυτικὴ ἀνάπτυξη τῆς Ἑλλάδας, γιὰ τὰ σχολεῖα, τὴν ἀναγέννηση, τοὺς Σουλιῶτες καὶ Μανιάτες. Ἀνατρέπει ὁμῶς καὶ ἀντιφέρεται πρὸς τὸν Κοραῆ τοῦ Ἰπομνήματος: 1) στὸ ζήτημα τῆς πνευματικῆς κατάστασης στὴν Ἑλλάδα, ποὺ τὴ βλέπει πρὸς ρεαλιστικὰ, 2) στὸ ζήτημα τῶν ξενιτεμένων, ποὺ ὁ

Κοραῆς τοὺς δικαιολογεῖ καὶ γιὰ τὸ πὼς ἔφυγαν καὶ γιὰ τὸ τί κά-
νουν, ἐνῶ ὁ Ἀνώνυμος τοὺς κατηγορεῖ, πὼς ἀπεμπόλησαν τὴν πατρί-
δα καὶ πρέπει νὰ γυρίσουν 3) στὸ ζήτημα τῆς ἐξάρτησης τῆς ἀπε-
λευθέρωσης τῆς Ἑλλάδας ἀπ' τοὺς Γάλλους 4) στὸ ζήτημα τῆς
γλώσσας καὶ 5) στὸ ζήτημα τῆς ἀμεσης καὶ δυνατῆς, εὐκόλης
ἀπελευθέρωσης, ἐνῶ ὁ Κοραῆς ἦταν ἀναβλητικὸς κι ὅταν μᾶς ἄφησαν
οἱ Γάλλοι, ὁλότελα ἀπελπίστηκε καὶ σὰν ἄκουσε τὴν ἐκρηξὴ τοῦ
21 ἔτριβε τὰ μάτια του. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι καὶ ἡ προσωπο-
ποίηση τῆς Ἑλλάδας, ποὺ μιλάει στὰ παιδιὰ της (Δ83) εἶναι ἀνα-
θύμημα ἀπ' τὸν Κοραῆ (Σάλπ. 2 4κπ.).

Ἰωάννης Πασχάλης Δοννᾶς. Στὴν «Ἀπολογητικὴ Ἐπι-
στολή» τοῦ ὁ Ἰω. Π. Δοννᾶς, βγαλμένη στὴ Βενετιά στὰ 1802,
ὑπερασπίζοντας ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὲς τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα, ποὺ ὁ
μισελληνισμὸς ἤθελε νὰ τὸ κάνει μισητὸ σὰν τὸ ἑβραϊκὸ (βλ. σχε-
τικὰ τὴ σημ. λθ', σελ. 336) φέρνει καὶ στοιχεῖα καὶ ἐπιχειρήματα,
ποὺ δείχνουν πὼς ὁ Ἀνώνυμος εἶχε διαβάσει τὸ βιβλίον καὶ πῆρε
τὸ γενικὸ πνεῦμα του γιὰ τὸ ρόλο τοῦ ἑλληνισμοῦ μέσα στὴν ἱστο-
ρία, γιὰ τὴ δόξα καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ γιὰ
τὴν ἀξία, πνευματικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ, τοῦ νεώτερου, παρ' ὅλο
ποὺ βρίσκεται κάτω ἀπὸ ἀπάνθρωπη τυραννία. Ὁ Δοννᾶς μιλάει
(σελ. 40 κπ.) καὶ γιὰ τοὺς Σουλιῶτες καὶ γιὰ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ
(σελ. 42) καὶ γιὰ τοὺς Μανιάτες (σελ. 105 κᾶ.) καὶ γιὰ τὸ πὼς
ὅλες οἱ ἐπιστῆμες καὶ οἱ τέχνες καὶ οἱ ἀνακαλύψεις ἔχουν τὶς ἀρχές
τους στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα (σελ. 85 κπ. = Νομ. Α86, Γ39, Α35 κπ.)
καὶ γιὰ τὴν ἐμποροτραπεζιτικὴ καὶ ναυτικὴ ἀνάπτυξη τοῦ νέου
ἑλληνισμοῦ (σελ. 107, βλ. καὶ στὰ Ὑπομνήματά μου πρπ. σελ.
341-3), καὶ γιὰ τὴν πνευματικὴ (σελ. 111 κπ. ὅπου ἀναφέρει καὶ
τὸν Εὐγ. Βούλγαρη καὶ τὸν Νικηφόρο Θεοτόκη καὶ τὸ Λίτινο κλπ.
ποὺ τοὺς ἀποσιωπᾷ ὁ Ἀνώνυμος). Ὁ Δοννᾶς χρησιμοποιεῖ πλα-
τιὰ τὶς φιλελεύθερες καὶ φιλελληνικὲς κρίσεις γιὰ τὴ νεώτερη Ἑλ-
λάδα τοῦ Ἰταλοῦ Ἀλγαρόττι (σελ. 119 κπ., πρβλ. πρπ. Ὑπομνή-
ματά μου σελ. 336) καὶ προπάντων τοῦ Choiseul Gouffier (σελ.
106 κᾶ.), γιὰ τὰ ἦθη καὶ τὴν ἀξία καὶ τὴ φιλελεύθερη τάση τῶν
νεοελλήνων, ποὺ ὁ Ἀνώνυμος τὶς διάβασε στὸ πρωτότυπο (βλ.
καὶ Ὑπομνήματά μου, πρπ. σελ. 380 πρβλ. καὶ σημ. δ', σελ. 306
307). Τὸ πὼς ὁ Ἀνώνυμος τῆς Νομαρχίας ἔχει ὑπ' ὄψη του κι
ἀναθυμίζει σὲ πολλὰ (σχετικὰ μὲ τοὺς Ἕλληνες) τὸ βιβλίον τοῦ
Δοννᾶ φαίνεται ἀπ' τὴν περικοπὴ τοῦ Δοννᾶ γιὰ τὴ Μόσχω (βλ.
Ὑπομν. σελ. 326) καὶ ἀπὸ τὸ ἀνδραγάθημα τοῦ Κυναίγειρου στὸ
Μαραθῶνα ποὺ εἶδαμε (σελ. 321) πόσο παραλλαγμένο μᾶς τῶ-
δωσε ὁ Ἀνώνυμος στὴ Νομαρχία, ἐνῶ τῶχει παρμένο ἀπ' τὸ Δον-
νᾶ αὐτούσιο. Ὁ Δοννᾶς δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ Κυναίγειρου.
Δὲν τ' ἀναφέρει κι ὁ Ἀνώνυμος. Ὁ Δοννᾶς, γράφει σελ. (43
-44) «Ποῦ εἶναι ἐκείνη ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ, ἥτις μὲ τὴν χεῖρα ὑπε-

λάβετο ἑνὸς πλοίου τοῦ Ξέρξου, διὰ νὰ μὴν ἀφήσῃ νὰ χωρισθῇ τοῦτο ἀπὸ τὸν αἰγιαλὸν καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἀπετμήθη ὁ πρῶτος βραχίων· ὑπελάβετο τοῦ πλοίου μὲ τὸν δεύτερον, ἀπετμήθη ὁ δεύτερος. Καὶ παραυτίκα ρωμαλέως ἐπεχείρησε νὰ κρατήσῃ τὸ πλοῖον μὲ τοὺς ὀδόντας· μὴτε ἤθελε νὰ ἀποσπασθῇ πλέον ἀπ' ἐκείνου, ἂν τὸ σπαθίον δὲν τοῦ ἔκοπτε καὶ τὴν κεφαλὴν...» Αὐτὸ τὸ ἐπαναλαμβάνει ὁ Ἄνωνυμος αὐτούσιον ἐν τῇ Νομαρχίᾳ (Α155) ἀποδίδοντας το στὸν Πλούταρχο καὶ τροποποιώντας τὸ μέρος, ἀντὶ αἰγιαλὸν, βάζοντας ποταμὸν. Ὅπως ὁ Ἄνωνυμος γράφει ταχέας, ὁ Δονῶς γράφει τελέως (ε' καὶ 106), συγγραφέας (172), ἐρμηνέες (171), σταθῆράν (174), ἐνείλοντας (169), πρβλ. ὑφείλοντας (Νομ. Γ18α¹, Δ63⁷).

Χριστόδουλος Παμπλέκης. Ὁ συγγραφέας τῆς Νομαρχίας εἶναι ἐμποτισμένος ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀντικληρισμοῦ (ξέρει τὸ Βολταῖρο, ἀλλὰ δὲν τὸν ἀκολουθεῖ ἐν τῇ ἀρνήσῃ καὶ ἐν τῇ ἀθεΐᾳ, εἶναι πιότερον σύμφωνος μὲ τὸν Ἀλφιέρι τῆς σάτιρας *Antireligionaria* (βλ. *Opere Scelte. Parigi 1847*, σελ. 618-621), πού χτυπάει τὶς ὑπερβασίαις τοῦ κλήρου, ὅχι ὅμως καὶ τὴ θρησκεία καὶ τὴν πίστη σὲ μιὰν ἀνώτερη δύναμη καὶ τὴν ἀξία τοῦ χριστιανισμοῦ). Ὅπως δὲποτε εἶναι γνωρισμένος μὲ τὰ βιβλία τοῦ Χριστόδουλου Ἀκαρνάνα (1733-1793) καὶ τὶς ἐπιθέσεις πού σήκωσεν ἡ ἀθεϊστικὴ—πανθεϊστικὴ παρέκκλιση τῆς διδασκαλίας του πού εἶχε μεγάλη ἀπήχηση (βλ. Μ. Γεδεῶν Ἐκκλ. Ἀλήθεια Η', 1888, σελ. 289—292 καὶ Α. Δημητρακοπούλου Προσθ. καὶ Διορθ. σελ. 86 κπ.). Ἀπ' τὸν Χριστόδουλον παίρνει ἐπιχειρήματα καὶ στοιχεῖα ἐν τῇ ἐπιθέσει του γιὰ τοὺς Ἕλληνας καλόγερους καὶ δεσποτάδες καὶ ἐν τῇ ἐπιθέσει του περὶ ἀρετῆς (Γ 35—36). Ἡ ἀντικληρικὴ κίνησις τοῦ Χριστόδουλου, οἱ ἀφορισμοὶ καὶ οἱ ἐξοστρακισμοὶ πού τοῦκαναν, ἦταν ἓνα κεφάλαιον τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς, πού τὸ εἶχε βαθιὰ ζήσει τὸ φιλέρευνον καὶ προοδευτικὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέα τῆς Νομαρχίας, γι' αὐτὸ ὑπαινίσσεται μὲ ἀγανάχτησιν τοὺς ἀφορισμοὺς τῶν ἀθέων καὶ τοὺς κατατρεγμοὺς τοὺς ἀπ' τὸν κλῆρον.

ἜΕΝΑ ΑΝΑΘΥΜΗΜΑΤΑ

Ἄναθυμήματα πολλὰ βρίσκουμε ἐν τῇ Νομαρχίᾳ ἀπὸ τοὺς Γάλλους διαφωτιστές, τὸν Μοντεσκιέ, τὸν Ρουσσὸ καὶ ξεχωριστὰ ἀπὸ τὸν Ἀλφιέρι.

Montesquieu. Ἀπὸ τὸ «Πνεῦμα τῶν Νόμων» πού εἶχε μεταφραστεῖ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἀπὸ τὰ 1759 καὶ παράλληλα ἀποτελοῦσε τὸ θεωρητικὸ ἐγκόλπιο τοῦ Ρήγα, πού, καθὼς εἶδαμε, τὸ εἶχε μεταφράσει ἐν τῇ 1791 καὶ ἦταν ἔτοιμος νὰ τὸ ἐκδώσει (βλ. σελ. 359), ἐκτὸς ἀπ' τὰ γενικώτερα στοιχεῖα γιὰ τὰ πολιτεύματα, τὴν ἰσότητά καὶ ἀνισότητά, τὴν τυραννίαν καὶ τὸν φόβον, τὴν ἐπίδρασιν

τοῦ κλίματος πάνω στους ἀνθρώπους καὶ τὰ πολιτεύματα, τὸ χαραχτήρα τῆς ἐλευθερίας, ἔχει πάρει καὶ μερικὰ ἱστορικά, ὅπως τὸ περὶ Μαρσύα ἀνέκδοτο τοῦ Πλουτάρχου (βλ. σελ. 331), πού τὸ ἀναφέρει ὁ Μοντεσκιέ στὸ «Πνεῦμα τῶν Νόμων» (Βιβλ. XII, κεφ. 11). Ἐκεῖνα πού λέει στὸ Α11 γιὰ τὴ φυσικὴ ζωὴ τάχει παρμένα ἀπ' τὸ Μοντεσκιέ (Πν. Νόμ. VIII, 3): Dans l' état de nature les hommes naissent bien dans l' égalité, mais ils n'y sauraient rester. La société la leur fait perdre, et ils ne redevennent égaux, que par les lois». Ἐκεῖνα πού λέει γιὰ τὸ φόβο στὸ Α137, πὼς εἶναι ὁ στερεώτερος στύλος τῆς τυραννίας, τὰ βρίσκουμε καὶ στὸ Μοντεσκιέ (Πν. Ν. III, 9): comme il faut de la vertu dans une république et dans une monarchie de l' honneur, il faut de la crainte dans un gouvernement despotique...». Ἐκεῖνα πού λέει ὁ Ἀνώνυμος μας γιὰ τὴ φιλοπατρία τῶν ἐλευθέρων καὶ γιὰ τὴν αὐτοθυσία τους στους πολέμους (Νομ. Α91), τὰ λέει ὁ Μοντεσκιέ (Πν. Μ, V, 2—3): L' amour dans une république, est une chose très simple: c' est l' amour de l' égalité... qui borne l' ambition au seul desir, au seul bonheur de rendre à sa patrie de plus grands services que les autres citoyens (ἄμιλλα ἐλευθέρων, Νομ. Α91 καὶ). Πὼς ἡ ἐξουσία τῶν τυράννων στηρίζεται στὸ φόβο τῆς βίας καὶ πὼς πέφτει μόλις πάψει (Α136 καὶ), τὸ λέει καὶ ὁ Μοντεσκιέ (Πν. Ν. III, 9): lorsque dans le gouvernement despotique le prince cesse un moment de lever les bras... tout est perdu». Ἐκεῖνα πού λέει γιὰ τοὺς τυράννους, πὼς εἶναι νωθροί, ἀγράμματοι, ἔκφυλοι κλπ. τὰ λέει καὶ ὁ Μοντεσκιέ (Πν. Ν. II, 17): un homme à qui ses cinq sens disent sans cesse qu' il est tout, et que les autres ne sont rien, est naturellement paresseux, ignorant, voluptueux. Il abandonne donc les affaires à un visir...» = Νομ. Γ6 καὶ). Τὰ χρήματα (Νομ. Δ16κπ.) τὰ καταδικάζει καὶ ὁ Montesquieu σὰν πηγὴ διαφθορᾶς, δυστυχίας καὶ ἀνισότητος (Πν. Νομ. IV, 21). Αὐτὸ πού λέει ὁ Ἀνώνυμος ἀφοριστικά: ἡ ἀρετὴ δὲν εὑρίσκεται εἰς τοὺς θρόνους (Δ96), τὸ ἀναπτύσσει ὁ Μοντεσκιέ σὲ ξεχωριστὸ κεφάλαιο (Πν. Νομ. III, 5) μὲ τὸν τίτλο: «que la vertu n' est point le principe du gouvernement monarchique». Ἀπ' αὐτοῦ ἔχει πάρει καὶ τὰ ὅσα λέει γιὰ φιλοδοξία καὶ τὸν πατριωτισμὸ τῶν ἐλευθέρων (Νομ. Α'): l' état subsiste indépendamment de l' amour pour la patrie, du desir de la vraie gloire, du renoncement à soi-même, du sacrifice de ses plus chers interêts et de tous ses vertus héroïques, que nous trouvons dans les anciens... (Πν. Νομ. III, 5) πού τὰ γύρισε ἀπὸ τὴ μοναρχικὴ στὴ δημοκρατικὴ πολιτεία ὁ Ἀνώνυμος. Αὐτὰ πού λέει γιὰ τὴν ἀρετὴ στὴ Νομαρχία ὁ Ἀνώνυμος (Α15—16, Α51, Α54, Γ38, Δ40 κλπ.) εἶναι ἰδέες τοῦ Μοντεσκιέ: ὅτι οἱ μεγάλες ἀρετὲς κατὰ κανόνα πνί-

γονται ἢ χάνονται μέσα στὴ δουλεία (Oeuvres Complètes, ἔκδ. 1835, σελ. 177), ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἀρετὴ στὰ λαϊκὰ καθεστῶτα (αὐτ. 199), καὶ ὀλιγότερο ἀναγκαῖα στὰ μοναρχικὰ παρά στὰ δημοκρατικὰ (αὐτ. 199), παραδείγματα περίφαντα ποὺ δείχνουν, πῶς ἡ δημοκρατία δὲν μπορεῖ νὰ ἐδραιωθεῖ ἢ νὰ κρατηθεῖ χωρὶς τὴν ἀρετὴ (αὐτ. 200), δὲν βρίσκεται καθόλου στὰ τυραννικὰ καθεστῶτα (αὐτ. 202), στὶς μοναρχίες οἱ ἀρετὲς στηρίζονται στὴν ἐγωλατρεία (αὐτ. 204), πόσο δύσκολη εἶναι ἡ ἀσκηση τῆς ἀρετῆς (αὐτ. 206), δὲν βρίσκεται σὲ τίποτα ποὺ ἀνήκει ἢ ἔχει σχέση μὲ τοὺς δούλους ἢ τοὺς τυράννους (αὐτ. 206) κλπ. Πολλὲς ιδέες τοῦ Ἄνωνυμου γιὰ τὴν ἐλευθερία τὶς ἀναθυμώμαστε διαβάζοντας τὸ Μοντεσκιέ (δ. π. σελ. 280, 281, 290, 326, 429, ὅτι: ἡ ἐλευθερία βγαίνει μέσ' ἀπ' τοὺς νόμους «= ἐν ἐνὶ λόγῳ ἄλλο δὲν εἶναι ἡ ἐλευθερία παρά ἡ αὐτὴ νομαρχία, ἡ ὑπακοὴ εἰς τοὺς νόμους» Νομ. Α21). Κι' αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Ἄνωνυμος (Α21¹⁰) πῶς ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι «ἀπόλυα» (ὄχι ἀπώλεια, βλ. σελ. 308 καὶ σελ. 314) τῷ χει παρμένο ἀπ' τὸν Μοντεσκιέ (δ. π. 26), ποὺ τονίζει, ὅτι δὲν πρέπει νὰ συγχέουμε τὴν ἐλευθερία μὲ τὴν ἀνεξαρτησία (independance, μὲ τὴν ἐννοία τῆς ἀπολυσιᾶς) καὶ τὸ πῶς κάτ' ἀπ' τοὺς νόμους εἶναι πιότερο ἐλεύθερος ὁ πολίτης ἀπὸ ἓνα πασᾶ τῆς Τουρκίας (δ.π. 281=Νομ. Α45). Οἱ στοχασμοὶ τοῦ Μοντεσκιέ γιὰ τὴν δουλεία καὶ τοὺς δούλους ἔχουν ἀφήσει πολλὰ σημάδια στὸ πνεῦμα τοῦ Ἄνωνυμου. Ἐπίσης ἀπ' τὸν Μοντεσκιέ ἀντλεῖ τὸν θαυμασμό του γιὰ τὴν ἀρχαία δημοκρατία, γιὰ τοὺς ἀρχαίους νομοθέτες, τὴν ἀγωγή, τοὺς ἀγῶνες, κι ἀπ' αὐτὸν γνωρίζει τὸν Πλούταρχο καὶ τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους. Ὑποστηρίξαμε στὰ Κριτικά (σελ. 266) πῶς τὸ «εὐλολία» τοῦ Γ2β² πρέπει νὰ γραφεῖ «εὐλαλία», τοῦτο ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν περικοπὴ τοῦ Μοντεσκιέ στὶς «Περσικὲς Ἐπιστολές» (δ.π. σελ. 67), ὅπου τοὺς οὐλεμάδες καὶ χοτζάδες τοὺς λέει καὶ ὁ Μοντεσκιέ «φιλοσόφους» (ὅπως ὁ Ἄνωνυμος Γ2β¹ καὶ γράφει γιὰ τὸ κοράνι: «Ὑπάρχει μέσα στ' Ἀλκοράνι μας ἓνα πλῆθος ἀπὸ παιδαριώδη πράγματα (=ὁ Ἄνωνυμος γελοιώδη πράγματα, Γ2⁹), ποὺ μοῦ φαίνονται πάντα τέτοια, ἀν καὶ τὰ παραφουσκώνουν μὲ τὴ δύναμη καὶ τὴ ζωηράδα τῆς φωνῆς τους», =καὶ ἄλλο δὲν ἤξεύρουσιν οἱ φιλοσοφοὶ των, εἰμὴ ν' ἀναγνώσωσι μ' εὐλαλίαν τὰ ἐντάλματα τοῦ Μωάμεθ». Οἱ περισσότεροι χαρακτηρισμοὶ γιὰ τὴν ἀμάθειαν τῶν Τούρκων κλπ. (Γ2—7) εἶναι παρμένοι συνοπτικὰ ἀπ' τὶς «Περσικὲς Ἐπιστολές» τοῦ Μοντεσκιέ. Ὁ Μοντεσκιέ γιὰ τοὺς νόμους γράφει (δ.π. σελ. 192): «εἶναι τέτοιοι ἢ τέτοιοι ἀνάλογα μὲ τὴν φυσικὴ κατάστασι τῆς χώρας, τὸ κλίμα..., τὴν ποιότητα τῆς γῆς, τὴ θέσι της, τὸ μέγεθος καὶ τὸν πληθυσμὸ της καὶ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ...» =Νομαρχία Α18 «κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ κατὰ τὸ κλίμα, ποτὲ μὲν προτιμᾶται ἡ μία (διοίκησις), ποτὲ δὲ ἡ ἄλλη... πρβλ.

A152, E26—27 για τὴ διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα, παρμένα ἀπ' τὸ Μοντεσκιέ (δ.π. σελ. 300). Μόνον ἔχοντας ὑπ' ὄψη μας τὸν Μοντεσκιέ, ποὺ λέει πιδ καθαρά κκανεῖς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τύραννος, χωρὶς νὰ εἶναι σύγκαιρα καὶ δοῦλος· ἡ ἄκρα ὑποταγὴ προὑποθέτει τὴν ἄγνοια σὲ κεῖνον ποὺ ὑποτάσσεται καὶ σύγκαιρα σὲ κεῖνον ποὺ ἔχει κατ' ἀπ' τὰ πόδια του καὶ κυβερνᾷ σκλάβους, δ.π. σελ. 206) μπορούμε νὰ κατανοήσουμε τὸ χωρίο τῆς Νομαρχίας (A45) σχετισμένο μὲ τὸ A20 ποὺ λέει: ὁ δοῦλος ἀπὸ ἄγνοια καὶ συνήθεια ὑποτάσσεται, καὶ πῶς ὁ σκληροτράχηλος τύραννος «δὲν στοχάζεται ποτέ, ὅτι ὅποιος νὰ ἀνέβῃ εἰς τὸν θρόνον, διὰ νὰ γίνῃ μεγαλειότερος τῶν ἄλλων, ἀποκαταστεῖται ὑποδεέστερος», ὅπου τὸ ὑποδεέστερος σημαίνει σκλάβος ψυχικά, ποὺ τρέμει τοὺς σκλάβους του (ὑποδεέστερος). Τὸ πῶς ἡ δουλεία μὲ τὴν ἀμάθεια καὶ δεισιδαιμονία οὐτιδανώνει τὴν ψυχὴ (B36) τὸ βρίσκουμε καὶ στὸ Μοντεσκιέ (δ.π. σελ. 206). Καὶ ἡ πολιτικὴ ἀρετὴ τῶν ἐλευθέρων, ποὺ κατὰ τὸν Μοντεσκιέ (δ.π.) εἶναι ἡ ἀγάπη τῶν νόμων καὶ τῆς πατρίδας, ποὺ ἐπιβάλλει στοὺς πολῖτες μιὰν ἀδιάκοπη προτίμηση τοῦ κοινοῦ συμφέροντος ἀπ' τὸ ἀτομικὸ κπ. τὸ βρίσκουμε στὴ Νομαρχία πολλές φορές μὲ διάφορες διατυπώσεις (A46, Δ99⁵, ΣΤ8⁶⁻⁷, Γ37², E30⁹ κλπ.). Ἀπ' τὸν Μοντεσκιέ εἶναι καὶ τὰ ἀναθυμήματα γιὰ τὸν πλούσιο καὶ τὸν φτωχὸ (Μοντ. δ.π. σελ. 83 ὁ πρίγκηπας καὶ οἱ ἀρχόντοι κατέχουν ὅλα τὰ πλούτη, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι στενάζουν μέσα σὲ μιὰν ἀβάσταχτη φτώχεια=Νομ. Δ20). Ἐλευθερία ὁ Μοντεσκιέ ἐννοεῖ «le droit de faire tout ce que les lois permettent» (δ.π. σελ. 264) καὶ ὁ Ἀνώνυμος: «ἄλλο δὲν εἶναι ἡ ἐλευθερία παρὰ ἡ ὑπακοὴ εἰς τοὺς νόμους, ἡ αὐτὴ νομαρχία» (A21). Αὐτὴ τὴν παρομοίωση ποὺ βάζει (E13) γιὰ τοὺς ἀγρίους τοῦ Καναδᾶ, μόνο τότε τὴν καταλαβαίνουμε, ὅταν ξέρουμε ὅσα λέγει ὁ Μοντεσκιέ (δ.π. 397), πῶς οἱ ἄγριοι τοῦ Καναδᾶ καῖνε τοὺς αἰχμαλώτους κλπ. Καὶ τὸ πούλημα τῆς ἐλευθερίας (A20¹) θυμίζει τὰ σχετικὰ τοῦ Μοντεσκιέ (δ.π. 308: un citoyen ne peut vendre son liberté pour devenir esclave d' un autre...). Αὐτὰ ποὺ λέει ὁ Ἀνώνυμος (B6, B9, B14, 17) γιὰ τὸν ἀντιτύραννο, ἐννοώντας τὸν βεζύρη, ποὺ ἂν καὶ τὸ ξέρει δὲν λέει τὸνομά του, γιὰ ν' ἀποφύγει τὴν τούρκικη λέξη καὶ τὸν λέει «ἀντιτύραννο», θυμίζουν ὅσα γράφει ὁ Μοντεσκιέ (Πν. Ν. II, 5, δ.π. σελ. 198) γιὰ τοὺς τυράννους, «ποὺ ὄντας τεμπέληδες, ἀγράμματοι καὶ ἐκφυλοὶ, ἀφήνουν τὶς ὑποθέσεις καὶ βάζουν στὸ πόδι τους ἕνα «βεζύρη», ποὺ ἡ ἐγκατάστασή του εἶναι νόμος βασικὸς σ' ὅλα τὰ δεσποτικὰ καθεστῶτα. Καὶ ἄλλα μικρότερης σημασίας ἀναθυμήματα, βρίσκουμε στὴ Νομαρχία ἀπ' τὰ ἔργα τοῦ Μοντεσκιέ, ἀλλὰ στενοχωρημένοι ἀπ' τὸ χῶρο τ' ἀφήνουμε γι' ἄλλη περίσταση καὶ περιοριζόμαστε μόνον ἐδῶ νὰ θυμίσουμε, πῶς καὶ αὐτὸς ἀκόμα ὁ τίτλος Νομαρχία εἶναι τραβη-

γμένος ἀπ' τὸ νομολογικὸ τίτλο τοῦ *Esprit des lois* τοῦ Μοντεσκιέ. (Νομαρχία— πολίτευμα ἰσονομίας κλπ.).

Ρουσσώ. Ἀπ' τὸ «Κοινωνικὸ Συμβόλαιον» τοῦ Ρουσσώ, ποὺ κατὰ Γεδεών τὸ εἶχε στὰ 1796 ἔτοιμο γιὰ ἔκδοση ὁ Λαμπανιτζώτης στὴ Βιέννα κατὰ μετάφραση τοῦ γιατροῦ Νικολίδη, ἐταίρου τοῦ Ρήγα, καμωμένη ἴσως κατὰ σύσταση τοῦ τελευταίου, ὅπως ἔγινε γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Μαλμπύ (βλ. πρκ. σελ. 372—3) ἔχουμε ἀρκετὰ ἀναθυμήματα στὴ Νομαρχία. Ἡ ἰδέα του, πὼς ἡ «νομαρχία εὐρίσκεται τόσον εἰς τὴν δημοκρατίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν... ἐπειδὴ ὅμως καὶ εἰς τὰς δύο διοικήσεις σώζεται ἡ ἐλευθερία, ἀδιάφορος εἶναι ἡ ἐκλογή...» (Α18κά.), διατυπώνεται ἀπ' τὸ Ρουσσώ (*Contrat Soc.* II, 6) ἔτσι : ὀνομάζω λοιπὸν δημοκρατίαν κάθε πολίτευμα κυβερνημένο ἀπὸ νόμους... κάθε κυβέρνησις νομοκρατημένη εἶναι δημοκρατικὴ καὶ δὲν ἐννοῶ μ' αὐτὸ τὸν ὄρο μιὰ ἀριστοκρατία ἢ μιὰ δημοκρατία, μὰ γενικὰ κάθε πολίτευμα, κυβερνημένο ἀπ' τὴν καθολικὴ θέλησι, ποὺ εἶναι ὁ νόμος». Αὐτὴ τὴν ἐννοία δίνει ὁ Ἀνώνυμος στοὺς νόμους, καὶ νομαρχία λέγοντας ἐννοεῖ πολιτεία ποὺ τὴν κυβερνοῦν οἱ νόμοι τῆς πλειοψηφίας (Α8: οἱ ὀλιγότεροι νὰ ὑπακούουν εἰς τὴν θέλησιν τῶν περισσοτέρων...). Καὶ γιὰ τὴν μοῖρα τῶν πολιτευμάτων εἶπε ὁ Ρουσσώ (δ.π. III, 10), πὼς κάθε πολίτευμα εἶναι ἀναπόφευχτο ἀπὸ τὴ γεννησὴ του νὰ τραβᾷ ἀσταμάτητα πρὸς τὴν φθορὰ καὶ καταστροφὴ, ὅπως τὸ γῆρας καὶ ὁ θάνατος καταστρέφουν τέλος τὸ ἀνθρώπινο σῶμα» καὶ τὸν ἀκολουθεῖ ὁ Ἀνώνυμός μας μιλώντας γιὰ τὴ Νομαρχία ὅτι «ὡς ἀνθρώπινον ἔργον... ἀφοῦ διέλθη τὴν νηπιότητα, τὴν νεότητα, τὴν ἀνδρότητα, τέλος πάντων γηράζει καὶ ἀπεθαίνει» (Β3). Καὶ στὰ περὶ ἀναρχίας ἔχουμε χτυπητὰ ἀναθυμήματα (Α18: ἡ μὲν δημοκρατία κλίνει εἰς τὴν ἀναρχίαν, ἡ δὲ ἀριστοκρατία εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν=*Contrat Soc* III, 10 : «la democratie dégenère en ochlocratie, l' aristocratie en oligarchie; j' ajouterdis que la royauté dégenère en tyrannie...») Πολὺ εἶχε ἐγκύψει ὁ Ἀνώνυμος καὶ στὸ βιβλίον τοῦ Ρουσσώ «περὶ τῆς ἀνισότητος τῶν ἀνθρώπων», ποὺ ἦταν ἀγαπημένο ἀνάγνωσμα τῶν συγκαιρινῶν του, κι ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ὁ Δημήτριος Ἀριστομένους, σὲ λίγα χρόνια (1818) τὸ μετάφρασε καὶ τὸ τύπωσε μὲ ἔξοδα τοῦ Μυτιληνιοῦ καραβοκύρη Παλαιολόγου Λεμονῆ, καὶ τὴν ἱστορικὴ αὐτὴ μετάφραση χρησιμοποιοῦ καὶ σ' αὐτὴν παραπέμπω, δείχνοντας μερικὰ ἀναθυμήματά της στὴ Νομαρχία. Ἀπ' αὐτὸ τὸ βιβλίον εἶναι βγαλμένη ἡ φράσις τοῦ Ἀνώνυμου στὸ Α92' «μακρὰ ἀπὸ τὴν πολυτέλειαν καὶ κακοήθειαν τῶν διεφθαρμένων πολιτειῶν», γιὰτὶ ὁ Ρουσσώ εἶπε πὼς «ὁ φυσικὸς βίος εἶναι εἰρηνικώτερος καὶ οἰκειότερος εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος» (σελ. 33). Κι αὐτὰ ποὺ λέει ὁ Ἀνώνυμος στὸ Α11 καὶ Α14 : ἕως ὅπου ὁ ἀνθρώπος ἠμπόρεσε νὰ τραφῆ καὶ νὰ διαυθεντευθῆ μόνος του, ἕως τότε

ἔσώθη ἡ φυσικὴ ζωὴ καὶ βέβαια ἡ εὐτυχεστέρα δι' ἡμᾶς τοὺς θνητούς» εἶναι βγαλμένα ἀπ' τοῦ Ρουσσώ τὴν ἀρχή: «ὅτι ἡ δουλεία συμβαίνει ἐκ τῆς ἀπ' ἀλλήλων συνεξαρτήσεως καὶ τῶν ἀμοιβαίων χρειῶν, καὶ ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ νὰ καταδουλωθῇ ὁ ἄνθρωπος, πρὶν λάβῃ χρεῖαν ἀφευκτον τῆς βοήθειας τῶν ἄλλων, τοῦτο, καὶ ἂν δὲν μακρολογήσω, εἶναι φανερόν...» (σελ. 44). Καὶ ὅσα λέει ὁ Ἄνωνυμος στὸ Α14: «εὐθύς ὁ δυνατώτερος ἄρχισε νὰ δώσῃ νόμον τοῦ ἀδυνάτου καὶ οἱ περισσότεροι νὰ ἀρπάζωσι τὸ δίκαιον ἀπὸ τοὺς ὀλιγοτέρους... ἐκεῖ φόνοι, ἐκεῖ ἀδικίαι, ἐκεῖ τέλος πάντων μύρια ἀναγκαῖα πλημμελήματα ἕως τότε ἀγνώριστα... καὶ ἰδοὺ ἡ μοναρχία ἐμφανίσθη... μετ' οὐ πολλοῦ μεταβληθεῖσα εἰς τυραννίαν, ἔφερεν εἰς τὴν γῆν ὅλα τὰ κακὰ ὅπου ἤμποροῦσεν νὰ δοκιμάσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος...», εἶναι βγαλμένα μετὰ τὴν ἴδια σειρά καὶ τὸ ἴδιο πνεῦμα ἀπ' τὴν περικοπὴ τοῦ Ρουσσώ (σελ. 62): «διὰ ταῦτα οἱ δυνατώτεροι ἢ πτωχότεροι ἐνόμισαν ὅτι ἔχουσι δικαίωμα εἰς τὴν περιουσίαν τῶν ἄλλων... καὶ ἡ ἰσότης κατελύθη καὶ συνέβη εἰς τὰ πράγματα φρικωδεστάτη ἀταξία. Ὅθεν αἱ ἀρπαγαὶ τῶν πλουσίων, αἱ ληστεῖαι τῶν πτωχῶν, ἡ ἀχαλίνωτος ὁρμὴ τῶν παθῶν ἐνὸς ἐκάστου κατέπνιξαν τὴν φυσικὴν συμπάθειαν καὶ κατεσιώπησαν τὴν φωνὴν τῆς δικαιοσύνης καὶ κατέστησαν τοὺς ἀνθρώπους πλεονέκτας, φιλοδόξους καὶ κακοῦς... ἤλθον εἰς ἀδιακόπους ἔριδας, εἰς συμπλοκάς καὶ φόνους καὶ μόλις συσταθεῖσα ἡ πολιτικὴ κοινωνία κατήντησεν εἰς τὴν τρομερὰν τοῦ πολέμου κατάστασιν». Ὁ Ἄνωνυμος λέγει τὴν φυσικὴν ζωὴ τῶν πρώτων ἀνθρώπων «εὐτυχεστέραν δι' ἡμᾶς τοὺς θνητούς» (Α11) καὶ αὐτὸ τὸ παίρνει ἀπ' τὸ Ρουσσώ (σελ. 55) ὅπου τονίζει, ὅτι «ἐπὶ τῆς φυσικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, σπανιώτεραι μὲν ἦσαν αἱ μεταβολαί, περισσοτέρα δὲ ἡ εὐδαιμονία...». Καὶ τὴν εὐδαιμονία σὰν ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ σκοπὸ τῶν ἀνθρώπινων πράξεων (Α6—7) ἀπ' τὸ Ρουσσώ τὴν παίρνει (σελ. 49: ἐλατήριον τῶν ἀνθρώπινων πράξεων καὶ πολιτευμάτων εἶναι ἡ εὐδαιμονία). Καὶ αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Ἄνωνυμος (Α14—15) γιὰ τὴν μοναρχία ποὺ ἔφερε τὴν τυραννία, τὸ παίρνει ἀπ' τὴν περικοπὴ τοῦ Ρουσσώ γιὰ τὴ δημιουργία τῶν πολιτευμάτων, ποὺ τρίτος τῆς βαθμὸς ἦταν: «ἡ μεταβολὴ τῆς νομίμου ἐξουσίας εἰς κράτος τυραννικόν» (καὶ ἰδοὺ ὁ τύραννος, τονίζει ὁ Ἄνωνυμος, νὰ δίδῃ θάνατον εἰς τοὺς ἄλλους... κλπ. Α15). Ὁλη αὐτὴ ἡ περικοπὴ εἶναι συμπληρωμένη ἀπὸ τὴν περικοπὴν τοῦ Ρουσσώ (σελ. 84): «ἤθελον ἰδεῖ τὴν τυραννίαν ἐν μέσῳ τούτων τῶν ἀτοπημάτων καὶ μεταβολῶν ἐξεγείρουσαν βαθμηδὸν τὴν βδελυρὰν κεφαλὴν τῆς καὶ κατατρώγουσαν ὅ,τι καλὸν καὶ ἂν εὕρισκῃ πανταχοῦ τῆς κοινωνίας, καταπατοῦσαν ὑπὸ τοὺς πόδας τῆς τοὺς νόμους καὶ τὸν λαόν (ὁ Ἄνωνυμος γράφει «νὰ καταπατῇ τὴν ἀρετὴν καὶ νὰ διώκῃ τὴν δικαιοσύνην» (=τοὺς νόμους), καὶ ἀποκαθισταμένην ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς πολιτείας...» Ὁ Ἄνωνυμος χρη-

σιμοποιεῖ συχνὰ τὴν λέξη ἀρετὴ καὶ τὴν ἐξυμνεῖ (βλ. Ἀναλ. Πίν., πρβλ. καὶ Α35 τὸν ὕμνο τῆς) στὴν περικοπὴ ὅμως αὐτὴ (Α14) ὅπου ἀντικαθιστᾷ τὸ λαὸ τοῦ Ρουσσώ μὲ τὴν ἀρετὴ (καὶ τοὺς νόμους μὲ τὴν δικαιοσύνη) δίνει στὸν ὄρο ἀρετὴ τὸ νόημα ποὺ τῆς δίνει ἄλλοῦ ὁ Ρουσσώ (De l' économie politique, Oeuvres Complètes, ἐκδ. Didier 1834, τομ. V, σελ. 282), ὅτι «ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι παρὰ ἢ συμφωνία τῆς ἀτομικῆς θέλησης μὲ τὴν καθολικὴν», δηλαδὴ ὁ ἴδιος ὁ λαὸς στὴν πολιτικοκοινωνικὴ του ἀντίληψη. Ἔτσι ἐξηγεῖται πῶς ὁ Ἀνώνυμος ἀντὶ τοῦ ὅλου καὶ τοῦ πρωταρχικοῦ (τοῦ λαοῦ, τῆς κοινωνικῆς ζωῆς) ἔβαλε τὸ μέρος καὶ τὸ ἐπακόλουθο (τὴν ἀρετὴ). Στὸ παραπάνω ἔργο του (ὁ.π. τόμ. V, σελ. 16) ὁ Ρουσσώ ἐξυμνεῖ τὴν ἀρετὴ καὶ τῆς ἀποδίδει ὅλα τὰ μεγάλα καὶ τὰ καλὰ (ὅπως ὁ Ἀνώνυμος στὸ Α35 καὶ ἄλλοῦ, βλ. Πίνακα Ἀναλ.) «il est certain, τονίζει, que les plus grands prodiges de vertu ont été produit par l' amour de la patrie», αὐτὸ τὸ prodiges (τέρατα, θαύματα) ὁ Ἀνώνυμος τὰ ἀποδίδει μὲ τὴ λέξη «τερατούργημα» (βλ. σημ. ιε', σελ. 315), καὶ τὸ «amour de la patrie» μὲ «πατριωτικὸν ἔρωτα ἢ ἔρωτα τῆς πατρίδος» (Δ124⁴), κι ἔτσι τὸν νοιώθει σὰν πηγὴ τῆς ἀρετῆς καὶ κάθε καλοῦ. Καὶ τὴ γνώμη τοῦ Ρουσσώ (περὶ ἀνισότητος ὁ. π. σελ. 71): «αἰσθάνομαι ὅτι δὲν ἤμποροῦν οἱ δοῦλοι νὰ κρίνωσι περὶ ἐλευθερίας» τὴ βρίσκουμε πολλὰ φορές καὶ κατὰ διαφόρους τρόπους διατυπωμένη καὶ ἀναπτυγμένη στὴ Νομαρχία, ἰδίως στὸ Α41 κ. ἄ. Ἀπὸ τὸ Ρουσσώ ἐπίσης προέρχεται καὶ ὅλη ἡ περικοπὴ τοῦ Α29⁶, ὅπου τονίζει «τὴν φυσικὴν ἀνομοιότητα... ἀγκαλὰ καὶ κατὰ φύσιν ἀνόμοιοι οἱ ἄνθρωποι...». Ἀπ' τὸν ἴδιο καὶ γιὰ τὸ φυσικὸ δίκαιο καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς ἰσότητος (Α47—48) καὶ γιὰ τὸ «πρῶτον(=φυσικὸν σύστημα)» (Α13). Καὶ ὅσα δίδαξε ὁ Ρουσσώ γιὰ τὴ διαφορὰ ἐλευθέρων πολιτευμάτων καὶ μοναρχίας (Contrat Soc. III,8), πῶς στὰ πρῶτα βασιλεύει τὸ «κοινὸν ὄφελος», ὅπως μεταφράζει ὁ Ἀνώνυμος τὴν «utilité commune», ἐνῶ στὴ μοναρχία κυριαρχεῖ ἡ ἐγωλατρεία καὶ ἰδιοτέλεια καὶ κατατρώγει τὸ κοινὸ συμφέρον καὶ κάνει ὁ δεσποτισμὸς τοὺς ἀνθρώπους δυστυχισμένους, τ' ἀνακαλεῖ σὲ πολλὰς μεριὰς ὁ Ἀνώνυμος μιλώντας γιὰ τοὺς ἐλευθέρους καὶ δούλους, γιὰ τὴ μοναρχία καὶ νομαρχία κλπ. (περιοριζόμαστε στὰ σπουδαιότερα ἀναθυμήματα ἀπ' τὸ Ρουσσώ στὴ Νομαρχία, θαυμάζοντας τὸν πρωτότυπο τρόπο ποὺ τὰ χρησιμοποίησε καὶ τὰ ἐνορχήστρωσε ὁ σοφὸς μας Ἀνώνυμος στὸ καθαρὰ ἑλληνικὸ καὶ πρωτόπλαστο θέμα του.

Ἀλφιέρι. Ἀπ' τοὺς Ἰταλοὺς δάσκαλός του μέγας καὶ ἐμπνευστὴς εἶναι ὁ Ἀλφιέρι, ποὺ τὸν λέει «νέο Σοφοκλῆ τῆς Ἰταλίας» (Δ13β, βλ. σημ. ιστ', σελ. 332), ἔχοντας ὑπ' ὄψη τὴν τυραννομάχα Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλῆ. Ἀπ' τὸν Ἀλφιέρι εἶναι ποτισμένος βαθιά, καὶ κυρίως ἀπ' τὸ ἔργο του «Della Tiranide», ποὺ

ὄντας τρομερὸ μαστίγωμα τῆς τυραννίας, στάθηκε μαζί με τὶς «Σάτιρες» τοῦ Ἀλφιέρι τὸ ἐμπνευστικὸ πρότυπο, ποῦ πάνω στὸ γενικώτερο πνεῦμα του, με δημιουργικὴ πνοή, ἔγραψε τὴ Νομαρχία του ὁ Ἀνώνυμος. Ὁ Ἀλφιέρι, ὅπως ὁ Σολωμὸς στὴ «Γυναίκα τῆς Ζάκυθος», δίνει τὴ διαφωτιστικὴ μάχη του ἀπὸ ἀρνητικὴ πλευρά, χτυπώντας πολὺπλευρα καὶ ξεσκεπάζοντας με τὴν ψυχογραφία καὶ ἠθικὴ τῆς ἀνατομίας τὴν τυραννία, τὸ δεσποτισμὸ, τὸ μοναρχισμὸ κάθε μορφῆς καὶ στὴν προσπάθειά του αὐτὴ παίρνει πολλὰ στοιχεῖα ἀπ' τοὺς Γάλλους διαφωτιστές, ἀλλὰ τὰ συνθέτει σὲ σύνολο καὶ τὰ ἀναπτύσσει, βαθαίνοντας καὶ πλαταίνοντας τὸ θέμα τῆς τυραννίας φιλοσοφικά. Ὁ Ἀλφιέρι μ' ἓνα σύντομο πρόλογό του «Alia Libertas» ἐξυμνεῖ τὴ «θεῖα λευτεριά» σὰν προανάκρουσμα τοῦ ἔργου του, ποῦ θὰ τὸν βγάλει μεσ' ἀπ' τὸ χτύπημα τῆς τυραννίας στὴν ἀμόλυπτη κορφή τῆς λευτεριάς. Ὁ Ἀνώνυμος στὴ Νομαρχία προχωρεῖ καὶ στὸ ἐξέτασμα τῆς λευτεριάς καὶ τῆς τυραννίας, θετικὰ δηλαδὴ καὶ ἀρνητικὰ, μελετώντας παράλληλα καὶ συγκριτικὰ τὸν δούλο καὶ τὸν ἐλεύθερο, τὰ κακὰ τῆς σκλαβιάς καὶ τὰ καλὰ τῆς λευτεριάς καὶ βγαίνοντας στὸ σκοπὸ τοῦ ἔργου του, ποῦ εἶναι ἡ «κατάπεισις τῶν ὁμογενῶν», ὅτι πρέπει καὶ εἶναι καιρὸς νὰ κερδίσουν τὴ λευτεριά τους μ' ἐπανάσταση. Σ' ἓνα σημεῖο (B7) τονίζει πὼς «δὲν κρίνω ἀναγκαῖον νὰ περιγράψω καταλεπτῶς τὴν ιδιότητα τῆς τυραννίας, μάλιστα εἰς ἑσᾶς, ὧ Ἕλληνες, ὅπου ἐντὸς ὀλίγου περὶ τῶν ὀθωμανῶν θέλω ὁμιλήσει», γιατί ξέρεи πὼς τὰ κακὰ τῆς σκλαβιάς τὰ ξέρουν οἱ Ἕλληνες καὶ μόνο τὰ καλὰ τῆς λευτεριάς καὶ τῆς δημοκρατίας πρέπει νὰ γνωρίσουν. Ἀπ' τὸν Ἀλφιέρι λοιπὸν παίρνει πολλὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ μαστίγωμα τῆς τυραννίας καὶ τὴν ψυχολογία σκλαβωτῶν καὶ σκλαβωμένων. Τὰ κεφάλαια ποῦ χωρίζει τὸ ἔργο του ὁ Ἀλφιέρι, με τὶς σύντομες περιλήψεις τους, δείχνουν πόσο βαθιὰ τὸ μελέτησε καὶ πόσο ἐμποτίστηκε ἀπ' τὸ γενικώτερο πνεῦμα του, τὸν ἀντιδεσποτισμὸ, ὁ Ἀνώνυμος: α) τί εἶναι ὁ τύραννος (σημασία τῆς λέξης στὴν ἀρχαιότητα—σήμερα τύραννοι εἶναι οἱ βασιλιάδες ποῦ πατοῦν τοὺς νόμους, θὰ πέσουν οἱ θρόνοι τους—ἐλπίδες γιὰ μιὰ παγκόσμια λευτεριά)—β) τί εἶναι ἡ τυραννία (πολίτευμα, ὅπου ὁ τύραννος πράττει τὰ πάντα ἀτιμώρητα—εἶδη τυραννικῶν πολιτευμάτων—τυραννία τοῦ ἐνὸς—τυραννία τῶν πολλῶν—κληρονομικὴ καὶ αἰρετὴ μονοτυραννία—οἱ σημερινὲς βασιλεῖες τῆς Εὐρώπης κληρονομικὲς τυραννίες. Μοναρχία καὶ τυραννία).—γ) Ὁ φόβος (στήριγμα καὶ ὄπλο τῆς τυραννίας—φοβᾶται κι ὁ τύραννος κι ὁ σκλάβος ἐξίσου, γιατί ἔχει ὁ τύραννος ἐπίγνωση τῆς ἀδυναμίας καὶ τῆς φανταστικῆς του δύναμης—ὁ τύραννος τιμωρεῖ σκληρὰ ἀκόμα καὶ με ἀπλὴ ὑποψία.—δ'). Ἡ ἀτιμία (στὴν τυραννία ὄλοι ἀτιμασμένοι καὶ ἐξουθενωμένοι).—ε) Ἡ φιλαρχία (στὴν τ. οἱ ἀρετὲς νεκρώνονται, θεριεύει ἡ φιλαρχία κι ἡ ιδιοτέλεια).—στ')

‘Ο πρωθυπουργός (γέννημα τῆς ἀδυναμίας τοῦ τυράννου—συμφορὰ καὶ πληγὴ τῆς πολιτείας—μοιάζει καὶ ξεπερνᾷ τὸν τ. στὸ κακό.—ζ) ‘Ο στρατός (ὄργανο τοῦ τυράννου—συχνὰ μισθοφορικός—στήριγμα λαομίσητο τῆς τ.—οἱ τύραννοι ἔχουν ἐχθρούς ὅλους τοὺς ὑπηκόους των—ὁ στρατός σκέφτεται κι ἔχει τάσεις διαφορετικὲς καὶ ἀντίθετες ἀπ’ τὸ λαὸς ἔχει ἀποστολὴ καὶ συμφέρον νὰ καταπιέζει ὅσο μπορεῖ πιὸ πολὺ τὸ λαὸ—στὶς τ. ὁ στρατός τὸ πᾶν καὶ ὁ λαὸς τίποτα—χωρὶς στρατὸ δὲν θὰ στεκόταν οὔτε στιγμή ὁ τ.).—η) ‘Η θρησκεία, στήριγμα τῆς τυραννίας—θρησκευτικὴ τυραννία καὶ πολιτικὴ πᾶνε μαζί καὶ ἀλληλοβαστιοῦνται—ἡ πολυθεῖα εὐνοοῦσε τὴ δημοκρατία—ἡ ἰουδαϊκὴ, χριστιανικὴ καὶ μαωμεθανικὴ θρησκεία εὐνοοῦν τὴν τ.—θ’) ἀρχαῖες καὶ νέες τυραννίες συγκριτικὰ (οἱ ἀρχαῖες δὲν εἶχαν προσχήματα—οἱ σημερινὲς κρύβονται πίσω ἀπ’ τὸ μαντῶα τῶν νόμων. ‘Αρχαῖες καὶ νέες τ. ἔχουν στήριγμα τὸ φόβο).—ι) Ψεύτικη τιμὴ (τί εἶναι τιμὴ: ἡ ἐπιθυμία νὰ σὲ τιμοῦν οἱ πολλοὶ—ἀληθινὴ τιμὴ, ἡ ἀναγνωρισμένη ἀπ’ τοὺς πολλοὺς γιὰ τὰ καλὰ ποὺ τοὺς ἔκανε κανεῖς—ἡ τιμὴ στὴν τυραννία ψεύτικη,—τὸ κῦρος ἀνύπαρχτο—ὁ τ. λογιέται θεὸς—πατρίδα στὴν τ. λογιέται ὁ τρόπος τῆς γέννησής μας—ἡ ἀληθινὴ τιμὴ στὴν δημοκρατία.—ια) Οἱ εὐγενεῖς στήριγμα τυράννων ὄχι μικρότερο ἀπ’ τὸν κλῆρο—ἡ ἐξουσία τους στὴν ἀπάτη καὶ διαφθορά—ἐλάχιστοι ἀριθμητικὰ—πῶς γεννιέται ἡ ὀλιγαρχία καὶ ἡ τυραννία—ἡ κληρονομικὴ εὐγένεια τάφος τῆς λευτεριᾶς—οἱ εὐγενεῖς σὲ κάθε τυραννία εἶναι ἡ πιὸ διεφθαρμένη τάξη.—ιβ) ἀσιατικὲς κι εὐρωπαϊκὲς τυραννίες (στὴν Ἀσία μόνο θρησκ. νόμοι ὑπάρχουν).—ιγ) ‘Η πολυτέλεια (μιὰ ἀπ’ τίς αἰτίες τῆς σκλαβιάς, γέννημα τῆς κληρονομικῆς εὐγένειας—ὅπου πολυτέλεια ἐκεῖ ἀπουσία μόνιμης λευτεριᾶς—ἡ πολυτέλεια ἀναγκαία στὴν τυραννία—ὀρισμὸς της—ὁ τ. ἐνθαρρύνει τὴν πολυτέλεια.—Μαζὶ μὲ τοὺς τυράννους πρέπει νὰ χαθοῦν καὶ οἱ πολὺ πλούσιοι ποὺ καλλιεργοῦν τὴν πολυτέλεια.—ιδ) ‘Η γυναίκα καὶ οἱ ἀπόγονοι στὴν τυραννία (ἡ φύση, πιὸ δυνατὴ ἀπ’ τὴν τ., ὁδηγεῖ στὸ γάμο, μὰ γεννῶντας νέους σκλάβους ὁ γάμος εἶναι στὰ τ. πολιτεύματα παράλογος—ὁ γάμος ὄχι σίγουρος στὴν τ., ἐξ αἰτίας τῆς διαφθορᾶς τῶν ἠθῶν καὶ τῆς κακοήθειας τοῦ τ. καὶ τῶν βαστάζων του)—ιε) ‘Η φιλαυτία στὴν τυραννία (ἡ τ. καλλιεργεῖ τὴ φιλαυτία—κάθε ἄλλη ἀγάπη πνίγεται—φιλία στὴν τ. δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει.—ιστ) Μπορεῖ ν’ ἀγαπηθεῖ ὁ τ. κι ἀπὸ ποίους; (ἀδύνατο—μισεῖται ἀπ’ τοὺς ὑπηκόους του—κάθε ἀγάπη ἀπὸ μερικούς, εἶναι ὑποκριτικὴ) κρύβει τὸ φόβο καὶ τὸ συμφέρο—ἡ ἀύλοκολαχεία.—ιζ) Μπορεῖ ὁ τύραννος νὰ ἀγαπήσει τοὺς ὑπηκόους του καὶ πῶς; (ἀδύνατο, γιὰτὶ ἡ ἀγάπη προϋποθέτει ἰσότητα, κοινότητα καὶ ἀμοιβαιότητα ἀνάμεσα στὰ ἄτομα καὶ προπαντὸς λεύτερη σχέση.—ιη) Μεγάλες καὶ μικρὲς τυραννίες. Βιβλίον Β’—Εἰσαγωγή. Πῶς μπορεῖ κανένας νὰ φυτοζωεῖ στὴν